

Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar/Giovanni Maria Angioiello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri, Çeviri ve Notlar: Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2006, 246 s.

Leylâ AKSU*

Bugünün dünyasında bir yanda insanlar arasında önemli-önemsiz, büyük-küçük, trajik-komik sayısız olay cereyan ederken, diğer yanda bütün bu yaşanılanların fotoğrafı çekilebilmekte, sesli ve görüntülü olarak kayıt altına alınabilmektedir. Peki ya eski dünyada neler oluyordu? Eski dünyada da insanlar arasında da bu türden karmaşık ilişkiler yumağı yaşanmakta ve ülkeler arasında bitmeyen savaşlar devam etmekteydi...Ama eski dünyada bütün bu yaşanılanların kayıt altına alınışı bugünkünden oldukça farklı idi. O dönemlerde devletlerin tarihçileri tarihlerini yazarken, seyyahları da gördükleri coğrafyaları, ülkeleri ve idarecileri, insanları ve değişik kültürleri belli bir düzen çerçevesinde ve kendi bilinçlerinin süzgecinden geçirerek, anlamlı ve iç tutarlılığa sahip bir bakış ve görüş açısından yansıtarak sunmakta idiler.

Eski dünya, seyyahlarının gördüklerinin zihinlerindeki yansımanın kayıt altına alınması ile şekillenmektedir. Bir başka deyişle; “Dünya, seyyahların dilinde ve gözünde büyür, genişler, çoğalır. Seyahatnameler, bizi zamanın derinliklerine, tarihin katmanlarına ulaştırır”¹. Bu cümleden hareketle, seyahatnameleri eski dünyaya ışık tutan kameralar, seyyahlarında bu kamera çekimini yapan yönetmenler olduğunu söyleyebilir miyiz?

Ve doğu! Batının hep ilgisini çekmiş, *Binbir Gece Masalları*'ndan gelen masalsı bir hava taşımıştır. Batının keşfetmek ve bilmek isteği doğrultusunda bu topraklara, 13. yüzyılda Marco Polo seyahati ile keşif yolları açılmıştır. Bu dönemden sonra seyyahların tanıklıkları ve topladıkları bilgiler Avrupa'da yayımlanmaya başlamıştır ki, bu yayınlar Avrupalıların bilgi kaynağı olmuştur.

Üç batılı seyyahın doğuya ve İran topraklarına yaptıkları seyahatlerin neticesinde gördükleri yerler, şahit oldukları olayları yazıya döktükleri seyahatnamelerinin bir araya getirildiği *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar* adlı kitap Nisan 2007 tarihinde Yeditepe Yayınlarından çıkmıştır. Çevirisi Farsça'dan Türkçe'ye Tufan Gündüz

* Araş. Gör., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Yukarıda geçen alıntı; İlber Ortaylı'nın *Eski Dünya Seyahatnamesi* adlı kitabının arka kapağında yer almaktadır.

tarafından yapılmıştır. Çevirmenin son dönemlerde Farsça'dan yaptığı seyahatname çeviri ve değerlendirmeleri ile gündeme geldiği görülmektedir. *Josaphot Barboro, Anadolu'ya ve İran'a Seyahat* (İstanbul, 2005), *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contari'nin Seyahatnâmeleri* (İstanbul, 2006) Tufan Gündüz tarafından Türkçe'ye kazandırılmış diğer eserlerdir. Yazar, Farsça'dan yapılmış seyahatname tercümelere, Osmanlı Devleti ve Safeviler döneminde Türkmen aşiretleri konularında çalışmaları ile dikkat çekmektedir². Seyahatnamelere dair yaptığı çevirilerin en sonuncusu bu tanıtıma konu olan *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*'dir.

Bir seyahatname okuyucusu için seyyahın anlattıkları kadar seyyahın kim olduğu da önemli olsa gerek. *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*'da üç seyyah; Giovanni Maria Angiolello, adı bilinmeyen Venedikli bir tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'dir. Bu üç seyyaha dair bilgileri Tufan Gündüz tarafından kaleme alınan "Üç Seyyah ve Üç Seyahatnâme Dair" başlıklı bölümde buluyoruz. Bu bölümden hareketle seyyahların kim olduğuna bakabiliriz.

Seyyahlardan ilki olan Giovanni Maria Angiolello, II. Mehmed'in 1470 yılında Eğriboz'a yaptığı sefer esnasında esir düşmüş ve Şehzade Mustafa'nın hizmetine verilmiştir. Angiolello, Akkoyunlu Uzun Hasan ile yapılan Otlukbeli Savaşı'nda da bizzat bulunmuştur. Onun Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra defterdarlık makamına kadar yükselmiştir ancak II. Mehmed'in ölümünden sonraki faaliyetleri tahminlerle sınırlıdır. Angiolello'nun II. Mehmed'in ölümünden sonra Vincenzo'ya döndüğü ve daha sonra ya ticaret amacıyla ya da Venedik Cumhuriyeti'nin elçi olarak 1499-1515 yılları arasında İran'da bulunduğu ve Yavuz Sultan Selim'in ordusunda Mercidabık ve Reydaniye savaşlarına katıldığını görüyoruz.

Tufan Gündüz tarafından yapılan değerlendirmede de olduğu üzere, Angiolello'nun eserini değerli kılan en önemli husus; "Osmanlı ordusunda bulunduğu sıralarda Otlukbeli ve Reydaniye savaşlarına katılması ve bizzat tanık olmasıdır"(s. 13).

Ancak yine Tufan Gündüz tarafından da üzerinde durulan bir diğer husus; Angiolello'nun eserinde anlattığı Uzun Hasan Bey ve halefleri ile Şah İsmail'in şahsiyetine dair anlattıklarının bizzat kendi tanık olduklarından öte Venedikli tüccarın tanık olduğu olayları, kendi tanıklığı gibi vermesidir. Tufan Gündüz yaptığı değerlendirmede, her iki seyahatnamede var olan

² Tufan Gündüz'ün *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri/Bozulus Türkmenleri 1560-1640* (Ankara, 1996); *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri* (İstanbul, 2005) adlı iki kitabı ve Osmanlı döneminde konar-göçer Türkmenler üzerine yazılmış pek çok akademik çalışması mevcuttur.

benzeşlikler hususunda durulmakta ve “her iki Venedikli eş zamanlı olarak orada bulundularsa buna diyecek bir söz yok” demekte ve Angiolello’nun olayları anlatış üslûbuna bakıldığında, bu bilgileri Venedikli tüccarın seyahatnamesinden alıp ve bizzat kendisi görmüş gibi naklettiğini söylemenin mümkün olduğunu dile getirmektedir(s. 12) ki, her iki seyahatname okunduğunda bu kadar iyi niyetli bir değerlendirmeye gitmenin pek mümkün olmadığı söylenebilir. Çünkü, Venedikli tüccarın anlatış tarzında başından sonuna kadar değişmeyen bir çizgi ve bizzat görmüşlüğü eminliği sezilmektedir. Angiolello’ya dönüldüğünde alıntı yaptığı bahsedilen hususlarda, Venedikli tüccarın anlattıkları hemen hemen aynen tekrar edilmektedir ki, bu bölümler her ikisinden de okunduğunda aynı şeyi ikinci kez okuduğunuz hissine doğrudan kapılmak mümkündür.

Venedikli tüccar kimdir? Sorusunun yanıtını bulmak mümkün değildir. Venedikli tüccar neden bu seyahatnameyi yazmıştır sorusunun cevabını kendi kaleminden öğrenmekteyiz. Venedikli tüccar, seyahatnamesini yazma amacını; “bütün ahalinin ve özellikle de öğrencilerin ilim dostu olması sebebiyle yeni meseleleri incelemek için eziyetler çektiklerini herkes bilir. Bu sebeple İran’da yaptığım seyahatnamelerin açıklamasını yazmakla ve yazdığım şeylerin hikayesini anlatmakla birazcık olsun sekiz yıl sekiz ay boyunca ikamet ettiğim Doğu toprakları ile ilgili önemsiz düşüncelerimi öğretmeyi düşündüm. Muhtemeldir ki, yazdıklarım hem konuların güzel olması hem de büyük şehirler, kavimler, milletler, çeşit çeşit gelenek ve göreneklere ait pek çok bilgiyle ilgili olması bakımından okuyuculara ilginç gelecektir”(s. 125) şeklinde dile getirmektedir.

Venedikli tüccarın kaleminden dökülen bu ifadeler seyahatname yazma bilincinin de dayandığı temeli göstermesi açısından önemlidir. “Okuyucular kesin olarak bilsinler ki, doğrudan gördüklerim ve işittiklerimden başka bir şeyden bahsetmeyeceğim. Hiçbir şeyi abartmayacağım” ifadeleri de bir seyyahın düşünce biçimini yansıması açısından önemlidir. Buna göre, Venedikli tüccarın temel kaygısı, kendisine güven duyulması ve bütün anlattıklarına inanılmasıdır. Çünkü o bir seyyah olarak tarihe tanıktır ve tanıklığı önemlidir. Venedikli tüccarın işittiklerini de naklettiği ve bunlara da inanılması gerektiği yönündeki kaygısını “Şeyh İsmail Diyarbekir yakınlarında savaşlarla meşgulken ve zaferler elde ederken ben yoktum. Ama yine de onlardan bahsedeceğim. Çünkü, o olaylarda bizzat bulunan muhtelif kişilerden duydum. Bu iş benim için kolaydı, zira; Farsça, Türkçe ve Arapça’yı çok iyi biliyorum” ifadelerinde görmek mümkündür.

Tufan Gündüz tarafından yapılan değerlendirmede de değinildiği üzere, Venedikli tüccarın seyahatnamesini değerli kılan husus; onun

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışı ile Safevilerin İran'a hakim olduğu dönemi anlatmasıdır.

Venedikli tüccar ile ilgili ve Tufan Gündüz'ün değerlendirmesinde de ifade edilen en heyecan verici husus, Şah İsmail'i gören nadir kişilerden biri olmasıdır. Venedikli tüccarın tasvirine göre Şah İsmail "oldukça yakışıklı, orta boylu, ağır başlıdır. Yüzü güzel görümlü, vücudu sağlam, omuzları biraz geniştir. Sakalını tıraş edip bıyıklarını bırakıyor. Görünüşe göre çok tüylü değil. Sevimli hurilere benziyor; genç ceylanlar gibi çevik. Sol elini kullanıyor..."

Yine Tufan Gündüz'ün değerlendirmesinde de yer bulan bir diğer husus, Venedikli tüccarın bizzat gördüğü şehirleri geniş tasvirlerle yer vererek anlatmasıdır. Anlattığı şehirler arasında Bire, Urfa şehri(s. 127-129), Diyarbakır(s. 131-140), Bitlis(s. 141-144), Van(s. 145-149), Tebriz, Merend, Hoy(151-159) vardır. Şehirlerin kaleleri, idarecilerinin vasıfları ve Şah İsmail ile olan ilişkileri, şehir halkının vasıfları ve inanışları, yemek kültürleri gibi gördüğü ve tanık olduğu birçok hususu detayları ile vermektedir.

Venedikli tüccarın anlattığı birçok detayda ilginç tasvirlerle rastlamak mümkündür. Örneğin; Tebriz ahalisini anlatırken erkekler ve kadınlara yönelik anlatımları yoruma açıktır. Ona göre; "bu diyarın erkekleri bizim ülkemizin erkeklerinden daha uzun boyludur. Çok cesur, korkusuz, sağlıklı, güçlü, yiğit ve mağrurdurlar. Kadınlar, erkeklerle kıyaslandığında kısa boylu olup kar gibi beyaz tenlidir. Kadınların gömleği eskiden olduğu gibidir. İranlı kadınlara mahsus elbisenin göğüs kısmı açıktır. Göğüsleri, hatta, fildişi gibi beyaz olan vücutları görünür. Bütün İran kadınları özellikle Tebrizli kadınlar bozguncudurlar..."(s. 157-158). Çevirenin notunda da bu husus üzerinde durulmuş Venedikli tüccarın bu ifadeleri kullanışı bazı kötü muamelelerle karşılaşmış olabileceği ile açıklanmıştır.

Venedikli tüccarın ayrıntıda kalan ama dikkat çeken anlatımlarından öte genel olarak değerlendirdiğimizde çok kıymetli tasvirler yaptığı yadsınamaz. Seyyahın anlatımında, tarih kitaplarında çok fazla yer almayan bir gündelik hayat ve insan tasvirlerine tanık olunması önemlidir. Venedikli tüccarın gözlemlerini, dikkatini çeken noktaları ben diliyle anlatımı yer yer o kadar güçleniyor ki, okuyanın hayalinde ismini, şeklini bilmediği bir seyyah canlanıyor ve onu doğunun tozlu yollarında görüyor, işitiyor ve onunla birlikte yürüyorsunuz...

Kitapta yer alan bir diğer seyyah Vincenzo D'Alessandri'nin seyahatnamesi Angiolello'ya ve Venedikli tüccarın seyahatnamelerinden farklı iki yönüyle dikkat çekmektedir. İlk Vincenzo D'Alessandri diğer iki seyyahdan farklı olarak Tahmasb dönemine tanıktır.

Tufan Gündüz'ün Vincenzo D'Alessandri hakkında verdiği bilgiye göre; 1560-1570 yılları arasında İstanbul'da elçi olarak bulunan D'Alessandri 1570 yılında Venedik Cumhuriyeti tarafından gizli bir görev ile İran'a gönderilmiş ve İran'da bulunduğu süre zarfında yaptığı gözlemleri bir rapor halinde Venedik konsiline sunmuştur(s. 20). Öyle ki, D'Alessandri bu görevini seyahatnamesinin ilk paragrafında dile getirmektedir. Buna göre onun amacı; "Şimdi bizim yüce ve saygın devletimiz için İran'ın beldeleri, mahsulatı, halkın gelenek ve göreneklere, şahın şahsı ve manevi sıfatı, hükümetin ve sarayın durumu, memleket işlerini yönetenlerin adap ve erkanının niceliği, adalet kurumunun idare etme hususundaki mühim konular, gelirler, hazine, işleri sadece kumandanlık olmayan "Sultan"ların sayıları ve vasıfları; hülâsa Ekselansları'nın uygun gördüğü bütün konularda açıklamalar yapmayı üstlenmiş bulunuyorum". Vincenzo D'Alessandri'nin bu görevini ne ölçüde yerine getirebildiği sorulabilir. Diğer iki seyyaha nazaran daha kısa olan seyahatnamesinde, amaç kısmında bahsettiği hususlara dair bilgiler verildiği görülmektedir.

Bir tarih dizgisine göre ard arda geldiğini gördüğümüz bu üç seyahatnamede, İran'ın tarih içinde değişen yüzüne tanık olunmaktadır. Vincenzo'nun seyahatnamesinde diğer iki seyahatnamede Şah İsmail ile ülkede yaşanan savaşlar, kıyımlar ve İran'ın şiileşmesi yönündeki hareketli dönemlerin aksine bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Bu cümleden olarak, şiileşmiş İran'da Şah İsmail döneminin savaşlarla geçen bir devlet olma mücadelesinin verildiği bir dönemden sonra, uzun saltanat yıllarına yayılmış kurumsallaşmış bir yapıya tanık olunmaktadır.

Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar adlı kitabın üç seyyahı ve onların doğuya olan yolculukları kısaca bu şekildedir. Bir batılının gözünde, doğuyu anlatışı, yorumlayışı açısından her bir cümlesi büyük bir kıymete sahip olan bu seyahatnameler, dönemin olayları, coğrafyanın insanları, şehirleri ve tarih kitaplarında anlatılan savaşların arka planında yaşananlar, halka yansıması gibi birçok hususta önemlidir.

Sonsöz olarak, bizzat tanıklık iddiası ile yazılmış bu seyahatnamelerde yer alan tarihi bilgi yanlışlarını eklediği dipnotlarla düzelten ve Farsça çeviriyi İngilizce çeviriyle de karşılaştırarak titiz bir çalışma yapan Tufan Gündüz'e, bizi doğunun savaşlarla geçen ve hep gizemli/masalsi kalmış olan dünyasına doğru bir yolculuğa çıkmamıza vesile olduğu için teşekkür etmeliyiz.